

ŞAHNÂME'DE ANNELERİN YERİ VE ÖNEMİ

Mother's place and importance in Shahnama

Yasemin YAYLALI*

Öz

İran'ın milli destanı Şahnâme, İran'ın büyük şairi Firdevsî tarafından kaleme alınmıştır. Tarihi, yarı mitolojik ve kahramanlık anlatılarına yer veren bu eser sadece tarihsel açıdan değil edebi açıdan da büyük önem taşımaktadır. Bu eser aynı zamanda eski İran gelenek, göreneklere, dini, ahlaki, sosyal ve kültürel değerleri gibi birçok konuya dair önemli bilgiler de içermektedir. Şahnâme'de geçen destanlarda sadece şahlar, pehlivanlar ve kahramanlar yani erkekler değil; aynı zamanda anne, eş evlat, hükümdar, savaşçı olarak kadınlar da yer almaktadır. Şahnâme'de özellikle anneler genel olarak akıllı, acılı, sır tutan, evlatlarını çok seven, onları yaşam gayeleri olarak gören, onlar için her şeyi yapmaya hazır fedakâr, cesur kadınlardır. Anne-evlat bağlamında anne oğul ilişkisi anne kız ilişkisinden daha fazladır. Anneler destanlarda çok fazla görülmezler ve destanlarda farklı görevler üstlenirler. Örneğin bazılarının işlevi sadece evladının dünyaya gelmesinden ibarettir; bazılarının onu büyütüp, yetiştirmek; bazılarının da düğün hazırlıklarını yapmaktan ibarettir. Söz konusu çalışmada Şahnâme'de yer alan bazı annelerin kahramanların hayatındaki yeri ve konumu, evlatları için yaptıkları,

Abstract

Shahnama, national saga of Iran, was written by Iran's great poet, Firdevsî. This masterpiece whose history gives place to semi mythological and heroic narrations is of great importance not only historically but also literarily. This work includes significant information such as old Iranian traditions, and religious, moral and cultural values as well. In the sagas mentioned in Shahnama, not only shahs, wrestlers, heroes, that is, the men but also the women as mother, wife, daughter, king and warrior take place. Especially mothers in Shahnama are generally clever, sorrowful, tight-lipped, brave and keen to their children for whom they live and ready for doing everything. As a part of mother-offspring in Shahnama, the relationship between mother and son is much more than that of mother-daughter. The mothers are not mentioned very much in sagas, and they take over different duties in sagas. For instance, some mothers' duties consist of only giving birth to their children while those of others raise their children and make preparations for their weddings. In this study, we tried to examine some mothers' place in some heroes' lives taking place in Shahnama, and what they

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, yasemin_yaylali@hotmail.com.

destanlardaki fonksiyonları ele alınarak incelenmiştir.

did for their children and their functions in sagas.

Anahtar Kelimeler: Şahnâme, anne, çocuk.

Key Words: Shahnama, mother, child.

GİRİŞ

İran edebiyatının büyük şairi Firdevsî, Tûs'a bağlı Taberan'ın Baj köyünde doğdu. Babası Tûs'un çiftlik sahiplerindendi (Arûzî, 1372 hş: 75). Şahnâme'de yaşına dair söylediği bir beyitten hareketle yaklaşık olarak 329/940 yılında doğmuş olması muhtemeldir (Safâ, 1387 hş: 1, 459). Babasının ve kendi adına dair kaynaklarda farklı bilgiler bulunan Firdevsî'nin künyesi Ebû'l-Kasım, lakabı Fahreddin, mahlası Firdevsî'dir (Kanar, 1996: 125).

Çocukluk yıllarından itibaren İran kültür ve geleneklerine bağlı olarak yetişmiş olan Firdevsî'nin hangi alanda eğitim aldığına dair kesin bilgiler bulunmamakla birlikte eserinde verdiği ipuçlarından hareketle yirmi beş yaşına kadar eğitim aldığı, yaşadığı dönemin Fars, Arap ve Pehlevî edebiyatlarında, felsefe ve kelim gibi bilim dallarında ileri düzeyde öğrenim gördüğü, İran tarihi ve rivayetleri üzerine derinlemesine çalıştığı anlaşılmaktadır (Yıldırım, 2016: 214).

Avfî'nin naklettiğine göre ilkin Dakikî, Şahnâme yazmaya başlamış; ancak 20.000 beytini yazabilmiştir. Dakikî'den sonra Firdevsî 60.000 beyitlik Şahnâme'yi kaleme alarak sözün hakkını vermiştir (Avfî, 1903, 33). Firdevsî büyük eseri Şahnâme'yi büyük ihtimalle 370/981 yılında yazmaya başlamış; parça parça yazdığı destanlar arasında bağlantı kuracak kısımları da ekleyerek 394/1004 yılında ilk redaksiyonunu tamamlamış (Kanar, 1996:126); 404/1014 yılında yaptığı eklemelerle birlikte Şahnâme'nin son halini oluşturarak yedi cilt şeklinde Gazne'ye götürerek Sultan Mahmut'a sunmuştur (Safâ, 1387 hş: 1, 477).

Sultan Mahmut, veziri Ahmed b. Hasan-i Meymendî'nin etkisiyle Firdevsî'ye eserin karşılığında kendisine vadettiği ödülü vermemiş (Nevâyî, 1363 hş: 344); bunun üzerine Firdevsî, Tûs'a dönerek ömrünün kalanını sıkıntı içerisinde geçirmiştir. Sultan Mahmut daha sonra Firdevsî'ye hak ettiği ödülü göndermiş; ancak hediyeler Tûs'a Rudbar adlı kapıdan girerken, şehrin Rezan kapısından şairin cenazesi çıkmıştır (Semerkandî, 1382 hş: 54).

Şahnâme Arapça, Türkçe, Ermenice, Gürcüce, İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça gibi kısmen ya da tamamen 35 dile çevrilmiştir (Yıldırım, 2016: 239). Şahnâme'nin ilk Türkçe çevirisi II Murad'ın emriyle yapılmış olup; mensur olan bu çeviri eserin ikinci bölümünü içermektedir. Şahnâme'nin Türkçe'ye tam metin manzum

çevirisi Memlûk Sultanı Kansu Gavri'nin isteğiyle Şerîf-i Âmidî tarafından yapılmıştır (Kültürel, 2010: XXXVIII, 291).

Fars dilinin sözcük hazinesi olması yanında fesahat ve belagat örneği olarak kabul edilen Şahnâme, İran'ın tarihsel ve efsanevi gelenekleri, İslami döneme kadarki neredeyse tüm bilgileri barındırmaktadır. Eserde eski İran hikâyeleri yanında, felsefi, ahlaki konulara; kahramanlık şiirlerinin yanı sıra diğer şiir türlerine de yer verilmiştir. Tarihsel olaylar yanında mitolojik aktarımlar ve kahramanlık anlatılarını da içermektedir (Yıldırım, 2016: 229).

Bu eser aynı zamanda eski İran gelenek, görenekleri, dini, ahlaki, sosyal ve kültürel değerleri gibi birçok konuya dair önemli bilgiler de içermektedir. Şahnâme'de geçen destanlarda sadece şahlar, pehlivanlar ve kahramanlar yani erkekler değil; aynı zamanda anne, eş evlat, hükümdar, savaşçı olarak kadınlar da yer almaktadır. Şahnâme'de özellikle anneler genel olarak akıllı, acılı, sır tutan, evlatlarını çok seven, onları yaşam gayeleri olarak gören, onlar için her şeyi yapmaya hazır fedakâr, cesur kadınlardır. Anneler destanlarda çok fazla görülmezler ve destanlarda farklı görevler üstlenirler. Örneğin bazılarının işlevi sadece evladının dünyaya gelmesinden ibaretken; bazılarının onu büyütüp, yetiştirmek; bazılarının da düğün hazırlıklarını yapmaktan ibarettir.

Ernevâz (oğlu Îrec), Şehrnâz (oğulları Selm ve Tûr), Mahâferid (Mahâferid'in kızı), Mahâferid'in kızı (oğlu Menuçehr), Zâl'in annesi (oğlu Zâl), Siyâvuş'un annesi (oğlu Siyâvuş), Şeğad'ın annesi (oğlu Şeğad), Mihrek-i Nuşzâd'ın kızı (oğlu Urmuzd) gibi bazı annelerin destanlarda vazifeleri sadece çocuklarını doğurmaktır. Bu annelerin isimleri destanda sadece çocuğun doğumuyla ilgili kısımda geçmekte ve sanki çocuk doğduktan sonra sahneden çekilmektedirler. Örneğin Îrec'in karısı Mahâferid'in adına kızına hamile kaldığının ve hemen ardından kızını dünyaya getirdiğinin anlatıldığı bölüm dışında rastlanmamaktadır:

...Îrec onu çok severdi ve kazara kızcağız ondan gebe kalmıştı. Fakat bu peri yüzlü kız karında bir çocuğu olduğunu kimseye söylememişti... Nihayet doğum zamanı geldi ve Mahâferid bir kız doğurdu (Firdevsî, 2009: 126).

Bazı annelerin çocuklarını doğurup, büyütmelerine rağmen destanda ismine ve onların herhangi bir diyaloguna yer verilmemekte ve bu anneler Şapûr'un annesi, Kisra'nın annesi gibi evlatlarının ismiyle anılmaktadırlar. Örneğin; Şahnâme'nin büyük kahramanı Rüstem'i hileyle öldüren Şeğad'ın annesinin ismi söylenmemekte ve destanda sadece Şeğad'ı doğurdu ve süttten kesilinceye kadar ona baktı şeklinde geçmektedir:

Zâl'in sarayında perdeler arkasında sakladığı güzel rud çalan ve güzel şarkı söyleyen musikişinas iyi bir hanende cariyesi vardı. Günün birinde bu cariye bir oğlan

çocuğu doğurdu... Zâl bu çocuğa Şeğad adını verdi. Büyümeye başladı; annesi sütün kesilinceye, gönüllere huzur verecek kadar güzel, söz bilen akıllı biri oluncaya dek sevgiyle korudu. Böylece çocuk gelişti ve yeleleri serpildi, derken Zâl onu Kabul hükümdarının yanına gönderdi... (Firdevsî, 2016: 287).

Bazı annelerde destanda sadece Gulşehr gibi kızının evlilik hazırlıklarını yaparken görülmekte ve bu vazifeyi üstlenmektedir. Ya da kızının sevdiği erkekle evlenmesi için Sindûht gibi elinden gelen her şeyi yapmakta ve düğün töreni için gerekli hazırlıkları yerine getirmektedir. Ya da Dilarây gibi kızının çeyizini hazırlayıp, düğün törenini tertip etmektedir. Anneler bazen de Ferânek ve Fernğis gibi evladının zalim ve kötü insanların zulmünden korumak için saklayarak büyüüp yetiştirmektedir. Ya da Endülüs kraliçesi Kaydafa gibi oğlu Kaydruş'u kurtaran İskender'e iyi davranmakta; evlatlarına kötülük yapmayacağına dair söz alması karşılığında hazinelerini ona göndermektedir. Anne-evlat bağlamında konuyu ele aldığımızda anne oğul ilişkisinin anne kız ilişkisinden daha fazla olduğu görülmektedir. Yani çoğunlukla anneler ve oğulları geniş yer tutmaktadır. Anneler ve kızları ise oğullara oranla çok daha azdır. Sînduht ve kızı Rûdâbe, Gulşehr ve kızı Cerîre, Dilâray ve kızı Rûşenek, Mahâferid ve kızı gibi.

Evladın acısı ya da ölümü karşısında onu yaşam gayesi olarak gören annelerin tutumu da değişkenlik göstermektedir. Bazıları örneğin Tehmîne gibi bu acıya dayanamayarak kısa bir süre sonra ölmekte; bazıları örneğin Rûdâbe gibi bir süre aklını kaybettikten sonra kendine gelip hayatına devam etmekte; ancak bu acıyı daima kalbinde taşımaktadır. Bazıları da örneğin Ketâyun gibi Tanrının yazgısı olarak görüp kadere boyun eğmekte; ya da Cerîre gibi bu acıya dayanamayarak evladının yanı başında intihar ederek hayatına son vermektedir.

Şahnâme'de genelde anne oğlunun ölümü üzerine üzüdür, acı çeker hatta hayattan ümidini keserken, Siyâvuş bir istisna olarak annesinin ölümü üzerine çok üzölmüş ve gece gündüz ağlamıştır. Üstelik destanda annesiyle ikisinin bir arada yakınlıklarına ve diyaloglarına ait herhangi bir sahne bulunmamaktadır:

...Siyâvuş'un annesi yeryüzünden çekildi. Bunun üzerine Siyâvuş bir dev gibi tahtından atlayıp şu dönen feleğe isyan etti. Üzerindeki padişahlara yaraşan o güzel elbiselerini parçaladı, başına kara topraklar saçtı. Annesinin yasıyla sürekli kederleniyor ve tatlı canına eziyetler ediyordu. Gece gündüz onun için ağlayıp sızladı ve gülmek nedir unuttu. Bir ay boyunca bütün zamanını üzölmekle geçirdi... (Firdevsî, 2009: 410).

Şahname'deki anneleri evlatları için yaptıkları ve destandaki rolleri açısından ele aldığımızda bazı anneler daha ön plana çıkmaktadır. Bunlar:

Ferânek: Şahname'deki cesur, fedakâr annelerden olan Ferânek her ne kadar destanda çok fazla görölmese de annelik sevgisi ve içgüdüleriyle çocuğunu tüm dünyanın

korktuğu Dahhâk'tan korumak için her şeyi yapan Şahnâme'nin ünlü annelerindedir (Yezdânî, 1378 hş: 56). Ferânek, Âtbîn'in eşi ve beş yüz yıl saltanat süren İran'ın altıncı şahı Ferîdun'un annesidir (Şemîsâ, 1386 hş., s. 503). Ferânek, kocasının Dahhâk tarafından öldürülmesinden sonra acısını yüreğine gömüp oğlunu kurtarmak için harekete geçecek kadar akıllı ve sevgi dolu bir annedir:

Ferîdun'un akıllı anası kocasının başına gelen bu felaketi gördü. Adı Ferânek olan bu kutlu kadının yüreği Ferîdun'un sevgisiyle doluydu. (Firdevsî, 2009: 86)

Henüz süt emen oğlunu, Dahhâk'ın zulmünden korumak için bir anne için en zor kararı verip onu otlığın korucusuna üç yıl teslim edecek kadar güçlü ve bu yardımı karşısında canını bile hiçe sayacak kadar fedakârdır:

Henüz memede olan bu çocuğu al, bir süre sakla! Sen ona babalık yap. Onu bu güzel ineğin sütüyle besle. Buna karşılık bir isteğin varsa, al hayatım senin olsun, eğer istersen canımı sana rehin bırakmaya hazırım! (Firdevsî, 2009: 86)

Dahhâk'ın onların yerini bulacağı düşüncesiyle, otlığın korucusundan oğlunu alıp onu Elburz dağında yaşayan dindar bir adama teslim eden Ferânek, evladının hayatta kalması için her şeyi göze alacak kadar cesur ve önsezileri güçlü bir annedir. Elbette Ferânek'in tüm bu uğraşları sonunda meyvesini verir ve oğlu güven içinde büyür ve ardından Dahhâk'tan babasının öcünü alır:

Ferîdun'un annesi koşa koşa otlığa geldi ve çocuğunu koruyan adama: Aklma Tanrı tarafından güzel bir fikir geldi. Bunu yapmaktan başka çaremiz yok. Çünkü ha oğlum ha tatlı canım... hepsi bir! Oğlumu alayım bu cadılar memleketinden kaçıp gideyim. İnsanlar arasından kaybolup onu Elburz dağına götüreceğim dedi...

Bu dağda dindar bir adam yaşıyordu. Dünyayla ilgisi kalmamıştı. Ferânek bu adama: Ey dindar adam, ben bedbaht bir İranlıyım. Bu da benim oğlumdur ve geleceğin hükümdarıdır. O Dahhâk'ın kafasını kesecek ve kemerini yerin dibine sokacak. Sen onun koruyucusu ol. Bir baba gibi onun üzerine titre dedi. (Firdevsî, 2009: 89)

Oğlu Ferîdun'u Dahhâk'tan korumak için büyük çaba sarf eden fedakâr ve vefakâr Ferânek'in kötü günleri oğlunun padişah olmasıyla geride kalır. Yani destanda onun bir anne olarak görevi oğlunu İran tahtına çıkıncaya değin Dahhâk'tan koruyup büyütme ve büyüyünce ona olanları anlatıp harekete geçmesini sağlamak olmuştur. Ferânek oğlunun padişahlık tahtına geçtiği haberini alınca çok mutlu olur ve fakirlere bağışta bulunur, ileri gelenlere meclis kurar ve oğluna da hediyeler gönderir ve oğlu da annesinin bu hareketine övgüde bulunarak vefalı bir evlat olduğunu gösterir:

Ferânek kutlu oğlunun padişah olduğunu haberini aldı. Bunu duyunca Tanrı'yı övdü... muhtaçlara, talihsizliğinin kötülüklerine gizlice katlananlara el altından yardımlarda bulundu...hediyelerin hepsini övgü dolu sözlerle birlikte oğluna gönderdi...

Yeryüzünün padişahı olan oğlu bu hediyeleri seve seve kabul etti ve atasını övdü... (Firdevsî, 2009: 104)

Sînduht: Kâbil şahı Mihrâb'ın karısı ve Rûdâbe'nin annesi ve Rüstem'in de anneannesidir (Yıldırım, 2008, 631). Sînduht hem kızı Rûdâbe'yi eğitip terbiye etmeyi, hem de eşi Mihrâb'ı sakinleştirmeyi bilen; ileri görüşlü, gerektiğinde bir yiğit gibi atına atlayan, mülayim ve sorunları çözmeye arabuluculuk eden Şahnâme'nin akıllı, zeki ve kadınlardandır (Musevî- Hüsrevî, 1387 hş: 205).

Sînduht ve Rûdâbe belki de Şahnâme'de ann-kız ilişkisinin en yoğun ve samimi şekilde görüldüğü iki karakterdir. Sînduht kızını çok iyi tanımakta ve anne ile kız arasında öylesine güçlü bir bağ vardır ki annesi onun kendisinden bir şeyler sakladığını anlamaktadır. Rûdâbe, annesinden gizli Zâl ile görüşmekte ve bir kadın aracılığıyla haberleşmektedir. Ancak Sînduht, kızının kendisinden gizli bir şeyler çevirdiğini anlayacak kadar dikkatli ve akıllı bir annedir:

Güzel konuşmasını bilen servi boylu Rûdâbe ile komutan Zâl arasında gidip gelen bir kadın vardı. Bu kadıncağız Rûdâbe'den pehlivana, pehlivandan Rûdâbe'ye haber götürüp getirmekteydi.... (Firdevsî, 2009: 184)

Kadın Rûdâbe'nin odasından ayrılarak sofaya çıkınca Sînduht'la karşılaştı. Sînduht onu görür görmez yüksek sesle: Sen nereden geliyorsun? Sorularına doğru cevap ver! Sen zaman zaman benim önümden geçiyor ve yüzüme bile bakmadan bu odaya giriyorsun.... (Firdevsî, 2009: 184-185)

Sînduht bu olayı öğrenince kendine ilkin en yakın gördüğü, sırdaş saydığı kızının kendisinden bu olayı gizlemiş olmasına üzülür. Çünkü bir anne olarak her şeyi kızıyla paylaştığını ve kızının da kendisinden hiçbir şeyi saklamaması gerektiğini düşünmektedir:

Yeryüzünde benim sana gizlice anlatmadığım veya açıkça göstermediğim ne var ki? Sen neden böyle zalim çıktın? İnsan bütün sırlarını annesiyle paylaşır.... (Firdevsî, 2009: 185)

Rûdâbe'nin Zâl ile olan birlikteliğini öğrendikten sonra kızına öğüt verir; ancak kızının bu öğütlere kulak asmayacak kadar çok âşık olduğunu gören ve bu birlikteliğin de mümkün olmayacağını bilen Sînduht bir anne olarak çok üzülür:

O yeryüzü pehlivanının oğludur; büyük damdır, akıllı, düşünceli ve aydın canlıdır. Onun hünerleri çoktur, ama öyle bir özü de vardır ki bunun yanında bütün hünerleri değerini kaybeder. Sonra İran padişahı da bu işe razı olmaz. Hatta kızar ve Kâbil'i altüst eder, tozunu güneşe kadar savunur....

Sonra canının sıkıntısından ağlaya ağlaya uykuya daldı; içi öyle sıkılıyordu ki, neredeyse derisi çatlayacaktı. (Firdevsî, 2009: 186)

Daha sonra bu durumu eşine anlatan Sînduht, Mihrâb'ın öfkesini sakinleştirecek kadar kızını seven ve koruyan bir annedir:

Sînduht aslan gibi erin Rûdâbe'yi dövüp yerlere yuvarlamasından korktuğu için: Önce onu bana yine sapaşğlam teslim edeceğine dair söz vermeni isterim!... Ve ondan söz alarak yüreğindeki kin duygularını gidermiş oldu. (Firdevsî, 2009: 187)

Sînduht kızının sevdiği erkekle evlenmesi için elinden gelen her şeyi yapacak kadar cesur yürekli ve sevgi dolu bir annedir. Öyle ki Zâl'ın babasının Kâbil'e saldırmasını önlemek ve onu bu birlikteliğe ikna etmek için hazırladığı hazinelerle bir yiğit gibi atına biner ve Sâm'ın yanına gider. Böylece kızının sevdiği erkekle evlenmesini ve ülkesinin de güven içinde kalmasını sağlar:

Sînduht hazinelerini böyle hazırladıktan sonra Âzergoşesp'i andıran bir yiğit gibi atına bindi. Başında bir Rûm külahı ve altında da rüzgâr gibi uçan bir atla yola çıktı. (Firdevsî, 2009: 199)

Sînduht: Ey pehlivanların başı! Sen kahramanların tapınağısın. Senden öncelikle öyle güçlü bir söz ve ant isterim ki, bunun şiddetinden yer ve üstündekiler sarsılsın. Evet, bana ve bence değerli olanların canına kıymayacağına söz ver....

Kâbilistan'ın bütün gizli kalmış hazinelerini ortaya çıkarıp Zâbilistân'a yollamaya çalışırım dedi. Bunun üzerine Sâm onun elini tutarak söz verdi ve yemin etti.(Firdevsî, 2009: 201)

Sînduht eşinden onayı aldıktan sonra kızının düğün törenini düzenlemeye girişir:

Sînduht onun verdiği karşılığı dinledikten sonra sarayı donatmak üzere kalkıp gitti. Sarayın salonunu cennetten bir köşe gibi donattı; gülsuyunu, şarabı, misk ve amberi birbirine karıştırdı. Ortaya altınla nakışlanmış ve kenarları zebecetle çevrilmiş bir halı serdi.... Sonra yine ortaya, Çin tarzında yapılmış ve Çin nakışlarıyla süslenmiş bir taht koydu.... Bundan sonra Sînduht, Rûdâbe'yi de süsledi ve birçok muska yazıp onun üzerine taktı. Onu altınlarla donatılan salona oturttu ve yanına kimseyi sokmadı... (Firdevsî, 2009: 211)

Kızının sevdiği erkekle evlenmesi için her şeyi yaptıktan sonra evlilik hazırlıkları için de koşturan Sînduht, torununun doğumunda da kızının yanında yer alır. O, kızının torunu Rüstem'i doğururken kendinden geçmesi üzerine feryat edip saçlarını yolacak; yine kızının böğrünün kesilip bebeğin bu şekilde çıkarılacağını duyunca da kanlı gözyaşları dökerek kadar kızına bağlı ve şefkatli bir annedir:

Rûdâbe doğum zamanına kadar uyku ve rahat yüzü görmedi... Nihayet bir gün acıdan kendinden geçti. Sînduht feryat etmeye ve elleriyle yüzüne vurup misk kokulu saçlarını yolmaya başladı (Firdevsî, 2009: 214).

...Sînduht çocuğun Rûdâbe'nin böğründen nasıl olup alınacağını düşünüp gözlerinden kanlar akıtmaktaydı (Firdevsî, 2009: 216).

Rûdâbe: Kâbil hükümdarı Mihrâb'ın kızı, Zâl'in eşi ve Rüstem'in annesidir (Yâhakkî, 1386 hş: 402-403). Rûdâbe'nin Zâl ile olan aşkı, Şahnâme'deki en güzel âşıkane destanlardandır ve birçok yönüyle W. Shakespeare'in Romeo ve Juliet'e benzemektedir (Yûsufî, 1351 hş: s. 821). Şahnâme'de iffetli, nüktedan, asil bir kadın olarak bahsedilen Rûdâbe (Yezdânî, 1378 hş: 58), hem eşine hem de oğluna âşık bir kadındır. Evladını dünyaya getirmesi de diğer annelerden farklı olmuştur. Rüstem, annesi Rûdâbe'den Simurg'un yardımıyla ve bugün sezaryen adı verilen yöntemle dünyaya gelmiştir (Yâhakkî, 1386 hş: 394). Rûdâbe hamileliği boyunca ve çocuğunun doğumunda çok fazla acı ve eziyet çekmesi ve neredeyse ölecekken böğrünün kesilip yani diğer bir ifadeyle ameliyat edilmek suretiyle çocuğunu dünyaya getirmesi yönüyle Şahnâme'deki anneler içinde farklı bir yere ve öneme sahiptir:

Rûdâbe'nin karnındaki yük o kadar ağırdı ki, gözlerinden ırmaklar gibi kanlı yaşlar dökülüyordu... Doğum zamanına kadar uyku ve rahat yüzü görmedi. Sanki derisinin içi taşla doldurulmuş veya karnındaki demirdenmiş gibi taşınmaz bir hale gelmişti. Nihayet bir gün acıdan kendinden geçti (Firdevsî, 2009: 213-214).

Nihayet becerikli bir mübed geldi ve önce o ay yanaklı Rûdâbe'yi şarapla sarhoş etti. Sonra da hiçbir acı duyurmadan o ayın böğrünü yardı ve çocuğun başını tabii yolundan ayırarak, hiçbir zarar vermeden dışarıya öyle bir aldı ki, o zamana kadar kimse bu kadar şaşılacak bir iş görmüş değildi (Firdevsî, 2009: 216).

Rûdâbe hamileliği sırasında öyle çok acı çekmiştir ki doğan oğluna "kurtuldum" anlamına gelen Rüstem adını vermişlerdir:

Ay yüzlü Rûdâbe çocuğunu görünce sevince boğuldu; yüzünden padişahlık izlerini görmüştü. "Oh, artık kurtuldum! İstirabım sona erdi", dedi. Bunun üzerine çocuğa "kurtuldum" manasına gelen Rüstem ismini koydular (Firdevsî, 2009: 217).

Rûdâbe oğluna öylesine bağlı ve sevgi doludur ki onun yolculuğa çıkmasıyla üzüldür gözyaşı döker ve ondan ayrılmak istemez:

Bunun üzerine Rüstem rengi bile atmadan, yüreği çarpmadan, tam bir soğukkanlılıkla ve bir fil gibi yerinden kalkıp atına bindi. Onu bu halde gören annesi Rûdâbe yüzü gözü yaşlar içinde koşup geldi; Destân da onunla birlikte ağlamaya başladı. Ay yüzlü Rûdâbe Rüstem'e: "Demek yola çıktın artık gidiyorsun? Beni böyle keder içinde bırakıp gittiğin bu yolda, Tanrı'dan ne umuyorsun ki?" dedi (Firdevsî, 2009: 289).

Rûdâbe destanda diğer annelerden farklı olarak uzun süre görülür. Öyle ki oğlu Rüstem'in kendi oğlu Sohrâb'ı bilmeden öldürmesi üzerine torunu için üzüldür, gözyaşı döker:

Beri yandan Rûdâbe tabutu görünce gözlerinden ırmaklar gibi yaş akıttı... Saçlarını yola yeniden seslendi: "Ey pehlivan oğlu pehlivan! Ey aslan yavrusu! Senin gibi cesur ve kuvvetli bir çocuk bir daha dünyaya gelmez!... babana ne yaptın ki, o da tuttu senin böyle ciğerini deşti?" Onun feryatları ta Zühal yıldızına kadar yükseldi; bu acı sözleri duyan herkesi ağlattı. Bundan sonra Rûdâbe yüreği kederli, yüzü gözü toz toprak içinde yine haremine çekildi (Firdevsî, 2009: 401).

Destan boyunca yaşayan ve ilkin torununun tabutu başında gözyaşı döken Rûdâbe'nin oğluna sevgisi öyle büyüktür ki onu yaralı halde görünce saçını başını yolar:

Gelgelelim Rüstem'e; ünlü dünya pehlivanı ayvanına ulaştı, içeri girer girmez bitkin haliyle Destân kendisini gördü. Zevâre ve Ferâmerz onun bu yaralar ve bereler içerisinde sızlayan tenini gördüklerinde hüngür hüngür ağlamaya başladılar. Bu durumu gözleriyle gören Rûdâbe, saçını başını yolmaya ve sesiyle ayvanı inletmeye başladı, yüzünü gözünü tırnaklarıyla kanlar içerisinde bıraktı (Firdevsî, 2016: 246).

Rûdâbe daha sonra hileyle oğlu Rüstem'in öldürülmesi üzerine yeme içmeyi bırakır ve bir süre aklı başından gider:

Rûdâbe, "Ruhum fil tenli ünlü kahramanı öteki dünyada belki cennetteki ulular arasında görür" dedi. Bir hafta boyunca ağzına hiçbir şey almadı. Bir hafta boyunca gönlünde, gözünde hep Rüstem vardı, gece gündüz onu düşündü durdu. Yiyip içmemesinden gözlerine karanlık çöktü, o bakımlı, çok güzel kahraman yapılı teni inceldikçe inceldi, eridi, gitti... Bir hafta daha böyle yaşadıktan sonra artık aklı başından gitti, dengesini kaybetti. Deliye döndü, bu musibet onun matemini başka bir şekle çevirdi (Firdevsî, 2016: 287).

Rûdâbe, Rüstem'in ölümüne kendine alıştırmış ve düzelmişken; Zâl'in zincire vurulması ve babasının öcünü almak isterken hunharca öldürülen torunu Feramerz'in

acıyı gönlünde tekrar Rüstem'in yokluğunun acısının tazelenmesine ve bu acıyla oğlu için gözyaşı dökmesine neden olur:

...Feramerz'in cansız tenini bir mezar açarak toprağa verdiler. Böylece Zâl, zindandan çıkararak sarayın ayvanına gitti; onun başına gelenlerden dolayı sevgili ve kutlu eşi Rûdâbe inim inim ağlıyor ve şöyle diyordu: "Ne sıkıntılara kaldın yürekli insan! Ey kahraman! Ey Rüstem! Ey ünlü kahraman Neriman'ın torunu! Sen hayatta olduğun sürece dünyada Goştâsp'in varlığından da hükümdar olduğundan da hiç kimsenin haberi var mıydı?! Şimdi hazineler yağmalanmış, Destan esir düşmüş, oğlun ok yağmuruyla acılar ve sızılar içerisinde öldürülmüş! Hiç kimse böylesine kötü günler görmesin.... (Firdevsî, 2016: 297).

Tehmîne: Semengân padişahının kızı ve Rüstem'in eşi ve Sohrâb'ın annesidir (Şemîsâ, 1386 hş., 337). Bu destan Şahnâme'deki en acıklı baba oğul hikâyelerindedir. Zira babasını hiç görmeden büyüyen Sohrâb, babası Rüstem tarafından oğlu olduğu bilinmeyerek öldürülmüştür (Mînovî, 2017: 13).

Tehmîne, hem sevdiği erkekle sadece bir kere bir araya gelebilmiş olması hem de oğlunun eşi tarafından öldürülmesi sebebiyle Şahnâme'deki belki de en gamlı ve bahtsız kadınlardandır. Atını kaybeden Rüstem'i Semengân padişahının misafir ettiği gece Tehmîne, maceralarını işiterek âşık olduğu Rüstem'in odasına gelmiş ve onunla evlenmek istediğini söylemiştir. Bunun üzerine Rüstem, Tehmîne'yle evlenmiş; ancak evlendikten hemen sonra Rüstem atının bulunması üzerine Sîstan'a doğru yola koyulmuş ve ayrılmadan önce Tehmîne'ye pazısındaki mühreyi vermiş daha sonra bir araya gelememişlerdir ve Rüstem bu olayı güzel bir macera olarak hatırına kazınmıştır:

Gecenin üstünden epey bir zaman geçince Rüstem eşiyle gerdeğe girdi. Parlak güneş sabah olunca yüce göklerden ışıklı ve misk kokulu kementlerini yerlere sererken, Rüstem pazısındaki dünyaca tanınmış mühreyi çıkarıp Tehmîne'ye verdi ve şunları söyledi: Bunu sakla, eğer kız çocuk doğurursan, bunu uğurlu bir yıldızın doğduğu sırada saçlarına; ama bir oğul doğurursan, babasından bir yadigâr olarak pazısına bağla! (Firdevsî, 2009: 354)

Bu birliktelikten Sohrâb dünyaya gelmiştir. Tehmîne, Rüstem'in yokluğunda tüm sevgisini oğluna vermiştir. Sohrâb, babası Rüstem'i hiç görmeden büyümüştür. Babasını bulmak için yola koyulan Sohrâb, Kâvûs'a karşı giriştiği savaşta babası olduğunu bilmeden Rüstem'le savaşmış ve babası tarafından öldürülmüştür. Bu olay belki de Şahname'deki en trajik ölümlerindedir. Bu durum sadece Rüstem için değil, herkes için büyük bir yıkım olmuştur. Bu olay en çok da onu canından çok seven annesi Tehmîne'yi kahretmiştir ve bu yolculuğa oğluyla çıkmadığı için kendine kızmıştır:

Derken Sohrâb'ın babasının kılıcıyla yaralanıp öldüğünü annesi de duydu. Kadıncağız üstünü başını yırttı; pırıl pırıl ve güzel bir yakuta benzeyen vücudu ortaya çıktı. Bağırıp çağırdı; zaman zaman ayılıp bayıldı.....Başına kara topraklar saçtı, dişleriyle kollarını parçaladı...Babanı arayıp buldun da hemen döneceksin sandım.....Ah niçin bu yolculuğa ben de seninle çıkmadım ki? (Firdevsî, 2009: 402-403)

O kadar çok ağlayıp sızladı ki, onun bu halini gören herkesin gözleri çiy tanesi gibi yaşlarla doldu.....Ölen oğlu için ah vah etti. Yüreğinden gelen kanla gözyaşları yakuta döndü (Firdevsî, 2009: 403).

Tehmîne'nin oğluna duyduğu sevgi öylesine büyüktür ki yaşama ereği saydığı oğlu ölünce, onun atının başını bağrına basmış, yanaklarını öpmüş, nallarına ayaklarını sürtmüş; oğlunun köşkünü, savaşa gittiği yeri yıktırması; onun hasret ve acısıyla sadece bir yıl yaşayabilmiştir:

Herkesin şaşkın bakışları arasında atın başını bağrına bastı; bazen başını bazen de yanaklarını öptü. Bu sırada kanlı gözyaşları atın ayakları arasından ırmaklar gibi aktı. Kirpiklerinden akan kanlı yaşlarla toprağı yakuta çevirdi; yüzünü gözünü atın nallarına ve toynaklarına sürdü. Atı alıp bir evlat gibi bağrına bastı.(Firdevsî, 2009: 403-404)

Bütün kapıları siyaha boyattı. Onun köşkünü ve şahnişini de yıkıp yerle bir etti. Sohrâb'ın kalkıp savaşa gittiği yeri, yani içki meclisinin kurulduğu yeri de yıktırdı.....Gece gündüz hem ağladı hem de saçını başını yoldu ve Sohrâb olmadan ancak bir yıl yaşayabildi. (Firdevsî, 2009: 404)

Gulşehr: Şahnâme'de cesur, korkusuz ve kifayetli kadınlardan olan Gulşehr, Pîrân'ın eşi ve Cerîre'nin annesidir. (Serrâmî, 1392 hş: 843). Akıllı bir kadın olan Gulşehr destanda daha çok eşinin aracısı olarak görülmekte ve onun verdiği görevleri yerine getirmektedir (Nakî, 1390 hş:78). Gulşehr ile kızı Cerîre arasındaki anne kız ilişkisi Sindûht ve Rûdâbe arasındaki gibi yakın ve samimi değildir. Sindûht kızının sevdiği adamla evlenmesi için elinden geleni yapmış, kızının her anında yanında olmuş bir anneyken, Gulşehr ise destanda daha ziyade eşinin istediklerini yerine getiren bir vasıta olarak görülmektedir. Anne kız arasında her hangi bir diyalog bulunmamaktadır. Onun Cerîre ile olan ilişkisi sadece kızının düğününü eşinin isteği üzerine tertip etmekten ibarettir:

Pîrân Siyâvuş'un yanından ayrıldıktan sonra koşup Gulşehr'in yanına gitti ve "Haydi çabuk, Cerîre'yi Siyâvuş için süsleyip hazırla..."

Bunları işiten Gulşehr hemen kızını getirip başına tacı koydu. Kumaşlar, altınlar, gümüşler, renkli kokular be bunlar gibi türlü türlü süslerle onu sevinçli bir bahar gibi donatıp padişahın yanına gönderdi (Firdevsî, 2009: 467).

Gulşehr anne olarak kızı Cerîre ile bunun dışında başka bir sahnede bir arada görülmemekle birlikte onun asıl ilişkisi damadının ikinci eşi olan Ferngis ile daha fazla karşımıza çıkmaktadır. Gulşehr yine eşinin talimatıyla bu seferde sanki annesiymiş gibi Ferngis'in düğün hazırlıklarını yapar ve yine eşinin sözü üzerine nikâhtan sonra Ferngis'i damadının odasına götürür:

Pîrân ondan bu müsaadeyi alınca bu işe canla başla sarılarak, koşa koşa hemen eve gitti. Kumaşların bulunduğu hazinenin anahtarını Gulşehr'e verdi... Hazinede değerli olan şeylerin hepsinden seçip seçip aldılar. Bin türlü Çin kumaşı, altınlar, zebircetten tabaklar... evlenmeyi kutlamak için de hısımlarından yüz kişi ayırdılar. Gulşehr de hemşireleriyle birlikte on tabak misk ve yüz tabak safran alarak, altınlar ve gayet süslü kumaşlarla süslenmiş develer üzerinde bütün bu hediyeleri katar halinde götürdü. Gulşehr düğünde saçmak için yanına yüz bin de altın almıştı...

Pîrân, Gulşehr'e, Ferngis'i alıp şehzadenin yanına götürmesi için bir duman hızıyla haber gönderdi. Bunun üzerine Gulşehr Ferngis'in yanına gelerek, kendisinin bu gece şehzadenin yanında kalıp, ay gibi yüzüyle onun sarayını nurlandırmasını söyledi (Firdevsî, 2009: 472).

Gulşehr, Ferngis ile ikinci kez karşımıza yine eşi kendisine talimat verirken çıkmaktadır. Pîrân bu sefer de Gulşehr'e damatlarını öldürten Efrâsyâb'ın elinden aldığı hamile Ferngis'i saklaması ve ona hizmet etmesini söylemektedir ve Gulşehr de sanki kızımımışçasına onu saklamış ve ona bakmıştır:

Pîrân köşküne varınca Gulşehr'e: "Dünyaya bir padişah getirinceye kadar bu güzel yüzlü kadını bir yerde saklamalı. Ondan sonrasını ben düşünürüm. Sen ona şimdilik bir hizmetçi gibi hizmet et de, bakalım şu felek daha ne oyunlar oynayacak?" dedi (Firdevsî, 2009: 472).

Gulşehr ve Ferngis adeta bir anne kız gibi karşımıza bu seferde Ferngis'in doğumunda çıkmaktadırlar. Gulşehr yine eşinin sözü üzerine nasıl olduğunu görmek için Ferngis'in yanına gidince Keyhüsrev'in dünyaya geldiğini görmekte ve bu durumu eşine haber vermektedir:

Pîrân ona: "Kalk da hemen o akıllı Ferng'in yanına koş!... Bunun üzerine Gulşehr hemen koşarak o ay yüzlü Ferngis'in yanına gidince, orada henüz doğmuş olan Keyhüsrev'i gördü ve hemen geriye dönüp geldi... Gulşehr komutan Pîrân'ın yanına gelince:" "Keyhüsrev doğmuş...Ferngis'in yanında, sanki aya güneş eş olmuş gibi duruyor!... (Firdevsî, 2009: 512).

Cerîre: Pîrân ve Gulşehr'in kızı olan Cerîre, Siyâvuş'un ilk eşi ve Furûd'un annesidir (Yıldırım, 2006: 211). Cerîre, Şahnâme'nin en acılı annelerindedir. Zira önce

eşini sonra tüm sevgisini verdiği biricik evladını kaybetmiş ve bu acıya dayanamayarak intihar etmiştir. Bu yönüyle de Şahnâme'de evladı için intihar eden tek annedir (Nakî, 1390 hş:78).

Pîrân, Siyâvuşla olan dostluk ve yakınlıklarından dolayı onun Tûran'da kalıp yerleşmesi için kızı Cerîre'yi ona verir ve bu evlilikten Furûd dünyaya gelir. Pîrân daha sonra damadının güç ve otoritesini arttırmak için Siyâvuş'u, Efrâsyâb'ın kızı Ferngîs'le evlenmeye ikna eder ve ardından bu olayın gerçekleşmesi için yardım ve aracılık eder (Yâhakkî, 1389 hş: 248).

Kendi babasının eşini başkasıyla evlendirmesinin ardından Cerîre'nin yüzü oğlu Furûd'un doğumuyla güler. Cerîre oğlu Furûd'un doğumuyla yüzünün güldüğünü ve imayla karışık eşine sitemini şöyle açığa vurur:

...Bu sıralarda rüzgâr gibi bir atlı gelip Siyâvuş'a müjdeyi verdi. "Ordunun pehlivanı olan Pîran'ın kızından ay gibi parlak bir çocuk doğdu. Adımı kutlu Furûd koydular. Pîran gece yarısı bu haberi duyunca, bana bir atlı göndererek: Gidip, padişaha müjde ver! Dedi. O kutlu çocuğun annesi, büyük soylu kadınların başı olan Cerîre yatağından cariyelere seslenip, o küçücük yavrunun elini safrana batırdıktan sonra, onu mühür gibi kullanarak mektubun üzerine basmalarını buyurdu ve mektubu götürecektik olana da: "O yalnız kendini düşünen Siyâvuş'a bunu böyle olduğu gibi götür ve kocamış olduğum halde sonunda Tanrı'nın beni mesut ettiğini bildir!" dedi.

Oğlunun doğumundan sonra destanda göremediğimiz Cerîre, İran orduları Siyâvuş'un intikamını harekete geçtiğinde karşımıza çıkmaktadır. Eşinin acısı ve hatırasını hala yüreğinde taşıyan Cerîre delikanlı olan oğluna babasını ve kardeşini anlattıktan sonra babasının intikamını almak için yola çıkan kardeşine katılmasını söyler ve sonra ona öğütler verir:

Sen anan ve baban tarafından ünlü ve taç sahibi padişahlar soyundansın! Senin kardeşin babanın intikamını almak, onun ruhunu sevindirmek istiyor. Senin de hemen hazırlanarak onlarla birlikte savaşa katılman gerekir!... Kardeşin nasıl tahta çıkıp da genç bir padişah olmuşsa, sen de babanın intikamını almak için orduya komutan ol da atık artık!" dedi.... (Firdevsî, 2009: 595).

Furûd, Bijen'in elinden kaleye sığındığı gece Cerîre annelik içgüdüleriyle adeta oğluna bir şey olacağını hisseder. Ve sanki bu gecenin oğluyla geçireceği son gece olacağı düşüncesiyle keder ve sıkıntı içinde oğlu Furûd'un yanına yatar. Uykuya dalmışken kötü bir rüya görür ve uyandığında da bu kâbus gerçekleşir:

....Furûd'un annesi, yüreği sıkıntı ve keder içinde gelip değerli Furûd'un yanına yattı.... Bir aralık uykuya varmıştı. Rüyasında, akıllı Furûd'un yanından yükselen bir

ateşin yayıla yayıla bütün Sipend dağımı kaplayarak, kaleyi ve içindeki cariyelerin hepsini yaktığını gördü. Bunun üzerine yüreği kederli ve ruhu üzüntülü olarak uyandı..... koşa koşa Furûd'un yanına geldi: "Ey oğul, uyan! Dedi "Talih yıldızımızdan başımıza bir felaket geldi... (Firdevsî, 2009: 610).

Furûd, Bijen'le savaşırken ölmesi üzerine Cerîre bir ateş yakıp kaledeki tüm hazineleri içine atar; ardından atları öldürür ve sonunda da onsuz yaşayamayacağını düşündüğü oğlunun yanına yatar ve kendini öldürür:

Cerîre ise önce bir ateş yakarak kaledeki bütün hazineleri onun içine atıp hepsini yaktıktan sonra eline bir kılıç aldı. Arap atlarının bulunduğu ahıra girip kapıyı kapayarak bir yandan ağladı, bir yandan da onların hepsinin karnlarını yarı. Kan ter içinde o kutlu Furûd'un başucuna geldi. Yanında bir hançer vardı. Yanaklarını oğlunun yüzüne koyarak karnını yarı ve hemen oracıkta canını verdi (Firdevsî, 2009: 615).

Ferngîs: Şahnâme'de güzel, akıllı, cesur ve güçlü olarak bahsedilen Ferngîs, Efrâsyâb'ın kızı, Siyâvuş'un eşi ve Keyhüsrev'in annesidir (Mûsevî-Hüsrevî, 1387 hş. / Pâyîz:140).

Ferngîs daha oğlu Keyhüsrev'e hamileyken kendi babası tarafından çok fazla işkence, sıkıntı ve üzüntüye maruz kalır. İlk babasının emriyle eşinin öldürülmesine karşı çıktı diye hapsedilir ve sonra da eşinin öldürüldüğü duyar. Ve bu durum karşısında lanet okuyor, bağırıyor diye yine babası tarafından karnındaki çocuğu düşüp ölsün diye dövsünler diye adamlarına emir verilir:

Padişah emredince, saray hizmetçileri, baygın bir halde olan Ferngîs'i tutup sürükleye sürükleye götürerek, o karanlıkyere attılar ve kapıyı üzerine kapadılar... (Firdevsî, 2009: 507).

Efrâsiyab, Ferngîs'in yeniden bağırıp çağırmaya ve lanetler okumaya başladığını duyunca, o kötü Gersîvez'e: "Git, kapalı bulunduğu yerden onu gizlice çıkart da saçlarından sürükleye sürükleye götür, sarayın bekçilerine ve cellatlarına teslim et ve onlara onun başını saçlarından tutarak, üzerinden elbiseleri yırtmalarını söyle! Onu o kadar dövsünler ki, kinin tohumu olan o karnındaki çocuk şu Tûran topraklarında yere düşsün! (Firdevsî, 2009: 509).

Çocuğu doğuncaya kadar saklanmak zorunda kalan Ferngîs, oğlu doğup büyüdükten sonra da onu Efrâsiyab'ın hışmından korumak için birçok sıkıntıya katlanmak zorunda kalan vefalı, cesur, güçlü ve şefkatli bir annedir. Oğlu da annesinin öğütlerine kulak verecek kadar annesine bağlı, sevgi ve saygı duyan bir evlattır:

Ey benim soylu oğlum! Dinle, şimdi sana bir öğüt vereceğim: "Biraz ilerimizde olan Tûranlı atlıların geçtikleri yerin öte tarafında bir çayırılık vardır. Sen sabah

erkenden yanına bir eyer ve bir de kara dizgin alarak, Giv'le birlikte işte o çayırhğa git... İşte Siyâvuş'un atı da onların arasındadır. Yanında götürdüğü eyerle dizgini Siyâvuş'un atı olan Behzâd'a göster. Eğer itaat ederse, ona doğru yürür, kendini gösterir, onu çağırır ve sevgiyle okşarsın... (Firdevsî, 2009: 544-545).

Efrâsiyab'ın kötülüklerinden uzak durmak için Fernğs oğlu Keyhüsrev'i kendi ülkesini arkasında bırakarak, arkalarında onları öldürmek için takip eden bir orduya rağmen Giv ile birlikte İran'a yola çıkarlar. Onun bir anne olarak tek düşünce ve isteği oğlunu güvenceye almaktır:

...Fernğs'in yanına girip, yapacakları uzun yolculuk hakkında biraz konuştular...o değerli mücevherlerden alabildikleri kadarını aldılar... hazinenin kapısını kapayarak, çöllere doğru gitmek üzere hazırlığa başladılar... Fernğs başına bir miğfer giydi. Üçü de rüzgâr gibi bir hızla giderek, İran'a doğru yola düştüler... (Firdevsî, 2009: 546-547).

Fernğs tabi ki diğer annelere oranla yaşadığı tüm bu kötü günleri geri bırakarak oğlunun hükümdarlığa geçişiyle yeniden güzel ve mutlu günleri görebilen şanslı ve bahtlı annelerdendir. O diğer anneler gibi büyüdüğünde evladının acısıyla değil hükümdarlığıyla mutluluğu yeniden yakalamış hatta daha sonra yine evladının sözüyle tekrar evlenmiştir. Keyhüsrev'in bir evlat olarak annesine olan sevgi ve saygısı öylesine büyüktür ki kendisi padişah olmasına rağmen Fernğs'e padişahı olarak görmekte ve ondan hiçbir sırrı gizlememektedir:

Padişah annesine şöyle dedi: "Ey yeryüzünde babamdan yadigâr kalan! Yeryüzünün bütün iyiliklerinden ve kötülüklerinden sana sığmırım. Ben bir kulum, sen de benim padişahım! Ordunun hiçbir sırrını hiçbir planını ve savaşın hiçbir dönemini senden saklayacak değilim!.." (Firdevsî, 2009: 675).

Ketâyûn: Rum Kayserinin kızı, Goştâsb'ın eşi İsfendiyâr ve Peşûten'in anneleridir (Yâhakkî, 1386 hş: 702). Goştâsb söz vermesine rağmen İsfendiyâr'a tahtı bırakmamış ve ölmesi için onu Rüstem'le savaşa göndermiştir (Şemîsâ, 1386 hş: s. 503). Ketâyûn oğlunun Rüstem'i yenemeyeceğini ve bu savaşta öleceğini ona anlatarak gitmemesi için ikna etmeye çalışmış; ona öğüt vermiştir. (Yezdânî, 1378 hş: 54). Ketâyûn'un oğluna Zâbilistân'a gitmemesi için verdiği öğütler onun ne kadar akıllı ve ileri görüşlü bir anne olduğunun da göstergesidir (Serrâmî, 1392 hş: 838). Ketâyûn'un tüm bu öğütlerine oğlu kayıtsız kalmış; sonunda da ölümüyle annesinin yüreğini evlat acısıyla dolmuştur (Nakî, 1390 hş:70).

Ketâyûn, babasının kendine söz verdiği tahtı vermemesi üzerine üzülen oğlunun haklı olduğunu bilmesine rağmen Goştâsb'ın İsfendiyâr'a tahtı bırakma niyetinde olmadığını anladığından kendi de üzülmesine rağmen belli etmeyen ve onu sevip, okşayarak teselli etmeye çalışan şefkatli ve sevgi dolu ve akıllı bir annedir:

İsfendiyâr üzgün ve şaşkınlıklar içerisinde Hükümdar Goştâsb'ın sarayından dönünce, annesi, Kayser'in kızı Ketayûn gecenin karanlığında kucağına aldı ve okşamaya, teselli etmeye başladı.... İsfendiyâr annesine, "Hükümdarın kendisine hep kötülük yaptığını" söyledi. Annesine devamlı, "Babam bana eğer yiğitçe Lohrâsb Hükümdar'ın intikamını Ercasp'tan alırsan; kız kardeşlerine yardım ederek adımızı bu dünyada yüceltirsene... hükümdarlık, bütün bu ordular ve ferman artık ondan sonra senin!" dedi... İsfendiyâr'ın bu sözleri üzerine annesi öyle üzüldü ki üzerindeki ipek elbise, diken gibi tenine batmaya başladı! Ünlü hükümdar Goştâsb'ın, o tahtı, tacı ve orduyu İsfendiyâr'a vermek istemediğini anladı. Oğluna dönerek, "Ey gönlü incinmiş oğlum!Babamın başındaki bir tacı dışında nesi var ki?! Bütün ordular, bütün bu ülkeler senin! O taç da baban ölüp gittiğinde senin olacak!..." (Firdevsî, 2016: 193).

Ketayûn, İsfendiyâr'ın Rüstem'le savaşmak için Zabulistan'a doğru yola çıktığına haber alır almaz kızgın ve üzgün bir şekilde onu bu kararından vazgeçirmek için yanına gider ama öğütleri fayda vermez:

Güneş gibi aydınlık yüzlü Ketayûn, son derece kızgın bir şekilde gözleri yaşlı olarak oğlunun yanına gitti. Kutlu İsfendiyâr'a şöyle çıkıştı: "Ey evrenin ulu kişilerinden, ünlü kahramanların hatırası! Behmen'den işittiğime göre bu gül gibi ülkeyi bırakıp Zabulistan'a gidiyormuşsun. Kılıç ve gürz ustası Zâl oğlu Rüstem'in ellerini, ayaklarını bağlayacakmışsın. Dünyada hep annenin öğütlerini dinle! Kötülük yapma amacıyla böyle düşünmeden gitme!... o halde sen taç uğruna başını derde salma! Çünkü hiçbir hükümdar dünyaya başındaki tacıyla gelmemiştir. Lanet olsun bu tahta da, bu taca da!Beni iki dünyada yerlere serme! Günlerimi karartma! Bu şefkat ve sevgi dolu annenin sözünü dinle!" (Firdevsî, 2016: 200).

İsfendiyâr ise annesinin bu öğütlerine karşılık olarak sonunda ölüm bile olsa bu işten vazgeçmesinin mümkün olmadığını söylemesi üzerine Ketayûn oğlunun başına gelecekleri hisseden bir anne olarak üzüntüsünden ağlar, saçını başını yolar:

Annesinin bu öğütleri üzerine İsfendiyâr şöyle cevap verdi: "Yüreği sevgi dolu anneciğim! ...Ancak gönlümü kırmamalısın! Bu işten vazgeçirisen, gönlüm kırılırsa o zaman ben ölürüm. Hükümdarın emrini nasıl yerine getirmem?! Bu taht ve tacı aklımdan nasıl çıkarırım?!... Eğer ölümüm Zabulistan'da olacaksa, alın yazım beni şüphesiz oraya götürecektir..."

Bu sözleri duyan annesinin kirpiklerinden kanlı yaşlar akmaya başladı; saçını başını yoldu. Başında bir tek saç bile kalmadı... Bu şekilde kendi elinle o kükreyen aslanın huzuruna ölüme gitme! Bu ağır yükü sırtlanma!..." (Firdevsî, 2016: 200).

Ketayûn'un oğluna beslediği sevginin aynısını oğlu da ona beslemekte ve değer vermektedir. Öyle ki ölümünün annesini kahredeceğini bildiğinden ölürken kendini değil

annesini düşünerek kardeşine annesine ağıt yakmasını ve üzülmemesini istediğini iletmesini istemiştir:

...Annemin huzuruna var ve ona şöyle de: ...Candan anneciğim! Ben bu evrenden geçip gittikten sonra çok geçmeden sen de ardımdan geleceksin; ölümümden dolayı tatlı canını sıkma! Benim için insanların içinde açıktan ağıt yakma, kefenimi açıp da yüzümü görme, yüzümü görüp de daha çok üzülmeve daha fazla ağıt yakma! Benim cansız tenimi gördüğünde dayanamazsın, üzüntün ve derdin artar... (Firdevsî, 2016: 261).

Ketayûn bir anne olarak öleceğini hissettiği halde gidişini bir türlü engelleyemediği oğlunun ölümüyle başına topraklar saçar ve oğlunun ölümünden atını suçlar:

İsfendiyâr'ın annesi Ketayûn başına topraklar saçıyor, kanlı gözyaşları döküyordu. Şunları söylüyordu: "Uğursuz at! Senin yüzünden hükümdarın bahtı ve yazgısı ters döndü, kahraman İsfendiyâr senin sırtında öldürüldü. Bundan sonra artık sen kimi savaş meydanlarına savaşmaya götüreceksin?!... (Firdevsî, 2016: 264).

Oğlunun ölümüyle kahrolan Ketayûn daha sonra diğer oğlu Peşûten'in öğütlerine kulak verip İsfendiyâr'ın ölümünün Tanrı'nın yazgısı olduğunu kabullenir:

Annesi Ketayûn dini bütün Peşûten'in bu öğütlerine kulak verdi, Tanrının adaletini, kendisine böyle bir çocuk vermesinden dolayı övgüyle dillendirdi... (Firdevsî, 2016: 266-267).

Humây: İranlı ilk kadın hükümdar olan Humây, Behmen'in kızı aynı zamanda eşidir ve Dârâb'ın annesidir (Sencerî, 1394 hş:102).

Şahnâme'deki anneler içinde Humây geçtiği hükümdarlık tahtını oğluna tercih etmesi yönüyle farklılık göstermektedir. Humây dünya hükümdarı olma düşüncesinin önünde engel gördüğü oğlunu daha hamileyken herkesten gizlemiş ve doğunca da onu bir süre besleyip büyütmüş; ancak daha sonra insanların haberi olur kaygısıyla bir sandığın içine koyup suya bırakmıştır. Şahnâme'de çocuklarını korumak için canlarını hiçe sayan ve her sıkıntıya katlanan anneleri göz önünde bulundurduğumuzda gerçekten de Humây bu anneler içinde hırs, bencillik ve anne şefkatinden tam olarak nasibini alamadığını gösteren bir tablo çizmektedir:

Humây'ın karnındaki çocuğu doğurma zamanı yaklaştığında, bunu şehir halkından ve bütün savaşçılarından gizledi. Düşüncesi ve en büyük arzusu hükümdarlığını sürdürmek, tahtında oturup tacını giymektir; dünya hükümdarı olmayı kafasına koymuştu. Kimseler duymasın diye çocuğunu gizlice doğurdu ve o soylu çocuğu gizliden gizliye büyütmeye başladı...

Humây çocuğundan kimsenin haberi olmasın diye temiz iş yapan bir marangozun, değerli ağaçlardan tahtalar biçip getirmesini emretti... Çocuk derin uykulara dalıp uyku sarhoşu olunca, son derece yetenekli sütanne, bakıcı hıçkırıklarla gitti. Onu incitmeden sandığa yerleştirdi... o sandığı Humây'ın önünden alarak fırlayıp koşa koşa saklılardan giderek Fırat'ın sularına attılar... (Firdevsî, 2016: 301).

Humây, oğluna karşı işlediği bu suçtan ötürü sürekli pişmanlık duymuş ve Darâb büyüyüp delikanlı olduğunda rastlantı eseri oğlunu tanıyınca yaptığı hatayı telafi etmek için oğlundan af dileyip ona hükümdarlığı teslim etmiş; oğlu da onu affetmiştir:

Ben hükümdar olarak tahtımda otururken hiç gönlüm rahat değildi; hep sıkıntı eder dururdum... Tanrı'dan hep korkardım; çünkü yaratıcıya karşı günah işlemiştim. Suç işlemiştim. Sonra da o günahsız, ağzımsız yavruyu kimse bulabildi mi? Kim ele geçirdi?... Düşünmüş durmuştum....

...Humây altından bir taht kurdurdu; firuzeden ve lacivert mücevherlerle süslü bir taç; biri mücevher işlenmiş iki tane hükümdar bileziği, bir tane türlü türlü değerli mücevherlerle süslenmiş altın sırmalı hükümdar kaftanı... delikanlıyı kucağına aldı, sımsıkı sarmaladı, sanki içine çekiyordu onu. Öpüyor, öpüyor, elleriyle yüzünü sıvazlıyordu. Bir süre böyle kaldıktan sonra onu alıp getirdi ve altın tahtına oturttu... Darâb altın tahtına oturunca Humây hükümdarlık tacını alıp geldi, tacı getirip onun göklere erişen başına koydu... Humây oğluna her şeyden huzurunda özür diledi... (Firdevsî, 2016: 314-315).

Nahid: Rum Kayseri Filikos'un kızı, Darâb'ın eşi ve İskender'in annesidir. Darâb ile evlendikten kısa bir süre sonra ağzı kokuyor diye babasının yanına geri gönderilmiş ve bu duruma çok üzülen Nahid hamile olduğunu gizlemiştir (Şemîsâ, 1386 hş., s. 120).

Nahid'in diğer anneler içinde öne çıkan ilk özelliği oğlunun ismini bir anne olarak kendi koymasıdır:

Peri yüzlü Nahid'in hamileliği üzerinden dokuz ay geçtiğinde, yüzü etrafa ışıklar saçan ay gibi bir çocuk doğurdu. Çocuğuna da boyu posu ve güzel kokusundan, bir de hatırasından dolayı annesi İskender adını verdi (Firdevsî, 2016: 324).

Nahid'in diğer anneler içinde bir diğer özelliği de oğlu İskender'in isteği üzerine Dilarây'a Rûşenek için görücülüğe gitmesidir:

Daha sonra İskender, Ammuriye'den annesini istedi; annesi saraya geldiğinde Darâ'nın sözlerini ona aktardı. Annesine, Dilarây'ın yanına var! Onunla yumuşak ve tatlı bir dille konuş, Rûşenek'i bana eş olarak iste...

Hükümdar İskender'in annesi, bütün bu söylenenlerin dışında yanına bir tercüman, on tane de çok güzel konuşan bilge kişi alarak gitti... (Firdevsî, 2016: 358).

Nahid ile oğlu İskender arasında öyle güçlü bir bağ ve sevgi vardır ki İskender ölürken annesine üzülmemesi ve kendine iyi bakmasını söyleyerek bu durumda bile annesini düşünmektedir:

Sen ey anneciğim benim ölümüne ne olur asla üzülme!... hep beni hatıral!... şunu unutma anneciğim; sabretmek sevgiden ve şefkatten de daha değerli ve daha yeğdir. Artık bundan sonra sabret!... Senin şefkatin benim benim ve canımı korumak için aylar yıllar çırpınıp durdu; şimdi ne olur canım ve ruhum için Yezdan'a dua et bağışlanmamı dile...İmdadına yetiş! Çünkü öteki dünyada benim işime yarayacak ve elimden tutacak olan sadece ve sadece duaların ve yakarışlarıdır... canım ve ruhum senin için köle olsun anneciğim! Her günün, bütün hayatın mutluluk ve neşeyle geçsin!

İskender'in mektubu gerçekten de bir evlat olarak annesini ne kadar sevdiğini, değer verdiğini ve annesinin kendisi için yaptığı şeyleri ve fedakârlıkları bilecek kadar vefalı olduğunu da gözler önüne sermektedir. Öldükten sonra da kendisi için canı gönülden ve samimi olarak dua edecek tek kişinin de annesi olduğunu düşünecek kadar annesine güvenmekte ve ona sevgi beslemektedir. Anne ve oğul olarak çok yakın ve bağlı olan Nahid ve İskender'in birbirlerine karşı hisleri ve sevgileri aynı ölçüdedir. İskender ölünce annesi oğlunun ölümü üzerine duyduğu derin üzüntüyü şöyle dile getirmektedir:

Bütün bunların ardından İskender'in annesi koşarak geldi. Yüzünü gözünü oğlunun tabutuna sürerek şöyle dedi.: "Ey ünlü, ulu padişah!... Birbirimize çok yakın olmamıza rağmen, sen benden çok uzaklardasın... Ruhum ve canım senin canına kul olsun. Senin ölümüne sevinen bütün gönüller yerlerinden sökülüp atılsın! (Firdevsî, 2016: 452).

SONUÇ

Şahnâme'deki anneler akıllı, acılı, sır tutan, evlatlarını çok seven, onları yaşam gayeleri olarak gören, onlar için her şeyi yapmaya hazır fedakâr, cesur kadınlardır. Anneler destanlarda çok fazla görülmemekle birlikte farklı görevler üstlenmişlerdir. Bazı anneler sadece çocuğun doğumuyla ilgili kısımda geçmekte ve sanki çocuk doğduktan sonra sahneden çekilmekte; bazıları çocuğunun öldürülmemesi için her tehlikeyi göze alarak onu saklayıp büyütmektedir. Kimi anneler ise kızının düğün hazırlıklarıyla ilgilenmekte; kimi onun sevdiği erkekle evlenmesi için elinden gelen her şeyi yapmakta; kimisi evladını kendi başına büyütmekte ve genel olarak evladının ölümü karşısında hayattan kopup, acı çekmektedirler. Bazen de istisnai olarak hükümdarlığı evladına tercih etmekte; ama daha sonra hatasını telafi etmektedir.

KAYNAKLAR

- Avfî, Muhammed, *Lubâbu'l-elbâb* (yay. Edward Browne), Leyden (Holland), 1903.
- Firdevsî, *Şahnâme I* (çev. Necati Lugal), İstanbul, 2009.
- Firdevsî, *Şahnâme II* (çev. Nimet Yıldırım), İstanbul, 2016.
- Kanar, Mehmet, "Firdevsî" *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 125-127.
- Kültürâl, Zuhâl, "Şahnâme Türkçe Tercümelere", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, s. 2
- Mînovî, Muctebâ, *Firdevsi Ve Şiiri* (çev. Nimet Yıldırım), İstanbul, 2017.
- Müsevî, Seyyîd Kâzım-Hüsrevî, Eşref, "Peyvend-i Hired Der Dâstân-i Zâl", *Pejûhişnâme-i Ulûm-i İnsânî*, Tahran 1387 hş./ Tâbestân, S. 58, s. 195-208
- Müsevî, Seyyîd Kâzım-Hüsrevî, Eşref, "Ânîmâ ve Râz-i Esâret-i Hâherân Hemrâh der Şahnâme", *Pejûhiş-i Zenân*, Tahran 1387 hş/ Pâyîz, S. 3, s. 133-153.
- Nakî, Hüseyin Ali, "Tahlîl-i Şahsiyet ve Nakş-i Zenân der Dâstânâ-yi Şahnâme", *Faslnâme-i İlmî-yi Pejûhişî-yi Zen ve Ferheng*, Tahran 1390 hş./ Pâyîz, S. 9, s. 59-81.
- Nevâî, Alî Şîr, *Mecâlisü'n-nefâyis* (tsh. Alî Asğar-i Hikmet), Tahran, 1363 hş.
- Safâ, Zebîhullâh, *Târîh-i Edebiyât der İran*, 1-V, Tahran, 1387 hş.
- Semerkindî, Devletşâh, *Tezkiretu'ş-şuarâ* (yay. Edward Browne), Tahran, 1382 hş.
- Arûzî, Nizâmî, *Çehâr Makâle* (tsh. Muhammed-i Kazvîni), Tahran, 1372 hş.
- Serrâmî, Kadam Ali, *Ez Reng-i Gül tâ Renc-i Hâr*, Tahran, 1392 hş.,
- Sencerî, Seyyide Sa'ideh, "Tahlîl-i İzdivâc Der Şahnâme-i Firdevsî", *Faslnâme-i İlmî-yi Pejûhişî-yi Zen ve Ferheng*, Tahran, 1394 hş./ Pâyîz, S. 25, s. 95-105.
- Şemîsâ, Sîrûs, *Ferheng-i Telmîhât I* Tahran, 1386 hş.
- Yıldırım, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul 2008.
- Yâhakkî, Muhammed Ca'fer, *Ferheng-i Esâtîr ve Dâstânârehâ der Edebiyât-i Fârsî*, Tahran, 1386 hş.
- Yûsufî, Gulâmhuseyin, "Aşk-ı Pehlivanân", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyât ve Ulûm-i İnsânî-yi Meşhed*, 1351 hş./ Zemistân, Y. 8., S. 4, s. 803-842.
- Yezdânî, Zeyneb, *Zen Der Şîr-i Fârsî*, Tahran, 1378 hş.